

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Кравченко Яна Іванівна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Оцінка рівня ризику участі банків у нелегальних схемах

072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (Банківська справа)

Студентки 4 курсу

Я.І.Кравченко

групи БС-71а

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавра.

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Я.І.Кравченко

Керівник старший викладач, к.е.н.

Є.Ю.Мордань

АНОТАЦІЯ
кваліфікаційної роботи бакалавра
на тему «ОЦІНКА РІВНЯ РИЗИКУ УЧАСТІ БАНКІВ У
НЕЛЕГАЛЬНИХ СХЕМАХ»
студентки
Кравченко Яни Іванівни

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. Активне впровадження нових фінансових технологій та стрімкий розвиток глобалізаційних процесів розширюють можливості банків щодо зручності та швидкості виконання фінансових операцій, але разом з цим зростає рівень проведення тіншових махінацій клієнтами банку. Здійснення нелегальних схем за участі банків завдає значної шкоди не тільки конкретній банківській установі у вигляді погіршення репутації, зниження рівня прибутковості та рентабельності, але й економіці країни в цілому шляхом зменшення обсягів податкових надходжень, знецінення національної валюти, підвищення рівня тіншової економіки тощо. Запобігання та протидія здійсненню незаконних операцій відбувається шляхом виявлення, оцінювання та мінімізації ризику участі банків у нелегальних схемах, але на сьогодні чітких методик оцінки даного ризику немає у зв'язку з відсутністю у відкритому доступі необхідної внутрішньої інформації банку щодо клієнтів та їх операцій. Тому питання щодо оцінювання ризику участі банків у нелегальних схемах є актуальним на сьогодні.

Метою кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретико-практичних знань щодо управління ризиком участі банків у нелегальних схемах, аналіз ризиковості участі банківського сектору у нелегальних схемах, а також розгляд та вдосконалення існуючих методик оцінки рівня ризику участі банку у нелегальних схемах.

Об'єкт дослідження кваліфікаційної роботи: процес оцінки рівня ризику участі банків у нелегальних схемах.

Предмет дослідження кваліфікаційної роботи: теоретичні, методичні та практичні аспекти оцінки рівня ризику участі банків у нелегальних схемах.

Під час написання роботи нами було досліджено основні аспекти та системи управління ризиком участі банків у нелегальних схемах, розглянуто міжнародний досвід боротьби з нелегальними схемами, проаналізовано ступінь ризиковості участі банківського сектору у тіньових операціях клієнтів, а також запропоновано інтегральний показник, що характеризує ризик участі банків у нелегальних схемах.

Результати апробації основних положень кваліфікаційної роботи бакалавра були опубліковані у вигляді статті та розділу монографії:

– Мордань Є. Ю., Журавка О. С., Діденко К. В., Кравченко Я. І. Фінансова безпека банківської системи України: сутність та оцінка. Бізнес Інформ. 2021. №1. С. 243–251.

– Мордань Є. Ю., Кравченко Я. І., Давиденко Ю. С. Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку банківської системи. Пріоритети розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / Л. Л. Гриценко, І. М. Боярко, Т. А. Васильєва та ін.; за заг. ред. Л. Л. Гриценко. – Суми : СумДУ, 2021. С. 199-221.

Ключові слова: нелегальні схеми, ризики легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансовий моніторинг, запобігання та протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 32 сторінках, з яких список використаної літератури із 55 найменувань. Робота містить 6 таблиць, 12 рисунків, а також 6 додатків.

Рік захисту роботи – 2021 рік

Дослідження виконане в межах держбюджетної науково-дослідної роботи 0120U100473 «Формування інструментарію детінізації економіки України на основі каузального моделювання траєкторій взаємодії фінансових посередників».

ЗМІСТ

	С.
Перелік скорочень, умовних позначень, одиниць і термінів	7
Вступ.....	8
1 Теоретичні засади участі банків у нелегальних схемах.....	10
1.1 Типові схеми нелегальних операціях за участю банків	10
1.2 Система управління ризиком участі банків у нелегальних схемах.....	15
1.3 Національний та міжнародний досвід боротьби з нелегальними схемами у банківському секторі.....	20
2 Практичні аспекти визначення рівня ризику участі банків у нелегальних схемах.....	28
2.1 Аналіз ступеня ризиковості участі банківського сектору у нелегальних схемах.....	28
2.2 Методичний підхід до оцінки ступеня ризику участі банків у нелегальних схемах.....	37
Висновки.....	42
Список використаної літератури.....	44
Додаток А Приклади участі банків у нелегальних схемах.....	51
Додаток Б Світова практика протидії боротьби з нелегальними схемами у банківському секторі	53
Додаток В Штрафні санкції до банків.....	56
Додаток Г Фактори ризику ЛДОЗШ відповідно до Базельського індексу...	58
Додаток Д Оцінка Базельського індексу протидії ЛДОЗШ.....	60
Додаток Е Методичний підхід до оцінки рівня ризику ЛДОЗШ.....	62

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ, УМОВНИХ ПОЗНАК, ОДИНИЦЬ І ТЕРМІНІВ

- ЛДОЗШ – легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом
- ДОЗШ – доходи, одержані злочинним шляхом
- УБуНС – участь банків у нелегальних схемах
- БІ – Базельський індекс протидії відмиванню коштів
- ФМ – фінансовий моніторинг
- ДСФМУ – Державна служба фінансового моніторингу України
- НОР – національна оцінка ризиків
- БУ – банківська (-кі) установа (-ви)
- ЦП – цінні папери
- Закон – Закон України «Про запобігання та протидію, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»

ВСТУП

Безперечно, активне впровадження нових фінансових технологій та стрімкий розвиток глобалізаційних процесів надають банківським установам унікальні можливості щодо зручності та швидкості виконання будь-яких фінансових операцій, але разом з цим зростає рівень проведення тіньових махінацій клієнтами банку. Здійснення нелегальних схем за участі банків завдає значної шкоди не тільки конкретній банківській установі у вигляді погіршення репутації, зниження рівня прибутковості та рентабельності, але й економічним процесам країни в цілому шляхом зменшення обсягів податкових надходжень, знецінення національної валюти, підвищення рівня тіньової економіки тощо.

Вивчення сутності та основних аспектів ризику участі банків у нелегальних схемах, а також дослідження методик управління даним ризиком здійснювали такі науковці як С. Б. Єгоричева [23], М. І. Худокормова [53], І. Г. Воробйова [13], С. О. Дмитров [20], О. В. Уткіна [50], Є. Ю. Мордань [33, 34, 35], Є. І. Шаманіна [55] та інші. Незважаючи на наявність численних публікацій присвячених дослідженню ризику участі банків у нелегальних схемах, на сьогодні чітких методик вимірювання даного ризику немає у зв'язку з закритістю необхідної внутрішньої інформації банку щодо клієнтів та їх операцій. Тому питання щодо оцінки ризику УБуНС є актуальним на сьогодні.

Метою роботи є поглиблення теоретичних знань щодо управління ризиком участі банків у нелегальних схемах, аналіз ризиковості участі банківського сектору у нелегальних схемах, а також розгляд та вдосконалення існуючих методик оцінки рівня ризику участі банку у нелегальних схемах.

Завданням роботи є:

- виокремлення типових схем нелегальних операціях за участю банків;
- розгляд системи управління ризиком участі банків у нелегальних схемах;

- визначення національного та міжнародного досвіду боротьби з нелегальними схемами у банківському секторі;
- аналіз ступеня ризиковості участі банківського сектору у нелегальних схемах;
- розгляд методичного підходу до оцінки ступеня ризику участі банків у нелегальних схемах.

Об'єктом дослідження виступає процес оцінки рівня ризику участі банків у нелегальних схемах.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти оцінки рівня ризику участі банків у нелегальних схемах.

Під час написання роботи було використано декілька методів дослідження, зокрема: теоретичного узагальнення та синтезу – при формуванні визначення сутності поняття «ризик УБуНС», системний підхід – при визначенні міжнародних та національних органів системи дослідження та протидії ЛДОЗШ, ситуаційний підхід – при з'ясуванні сукупності зовнішніх та внутрішніх загроз, що впливають на рівень ризику ЛДОЗШ відповідно до Базельського індексу АМЛ, метод статистичного аналізу – при визначенні тенденцій світового фінансового ринку та вітчизняного банківського сектору, що характеризують рівень ризику УБуНС, графічний – при розробленні схем та графіків, порівняння – при співставленні різних підходів науковців щодо методики аналізу та оцінювання ризику УБуНС.

Інформаційною базою під час написання кваліфікаційної роботи стали: підручники, навчальні посібники, наукові статті, Закони України, Постанови НБУ та інші нормативно-правові документи, аналітична та статистична інформація НБУ, ДСФМУ та інших міжнародних і державних органів.

Дослідження виконане в межах держбюджетної науково-дослідної роботи 0120U100473 «Формування інструментарію детінізації економіки України на основі каузального моделювання траєкторій взаємодії фінансових посередників».

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЩОДО УЧАСТІ БАНКІВ У НЕЛЕГАЛЬНИХ СХЕМАХ

1.1 Типові схеми нелегальних операціях за участю банків

Очевидно, що сьогодні, як і декілька десятиріч назад, банківська система неабияк впливає майже на всі економічні процеси в країні, оскільки БУ є прямими або опосередкованими учасниками майже усіх суспільно-економічних відносин. Однак, активний розвиток тіньової економіки спонукає деяких суб'єктів економічних відносин до здійснення нелегальних схем, більшість з яких відбувається за участю банків.

Зазвичай нелегальні схеми за участю банків застосовуються з метою ЛДОЗШ. Основними мотивами відмивання незаконних доходів можуть бути:

- приховування реальних джерел походження ДОЗШ;
- приховування осіб, які отримують ДОЗШ;
- забезпечення зручного та оперативного доступу до ДОЗШ;
- створення нового легального бізнесу шляхом використання легалізованих коштів [23].

Варто зазначити, що БУ можуть бути задіяні в тіньових економічних схемах двома шляхами. По-перше, добровільно, тобто самостійно здійснюючи нелегальні дії або знаючи про їх здійснення через БУ. По-друге, банки не завжди можуть знати про свою участь в незаконних операціях та махінаціях, виступаючи зазвичай в таких відносинах посередником між суб'єктами нелегальних схем. Однак, не зважаючи на добровільну чи несвідому УБуНС, банки повинні нести відповідальність за скоєні правопорушення.

Спираючись на вищенаведену інформацію, стає зрозуміло, що існує достатня кількість незаконних схем ЛДОЗШ за участю банків, тому дослідження типових схем дасть змогу підвищити рівень їх виявлення та запобігання. Національний банк України виокремив декілька типових схем сумнівних дій клієнтів банків (рис. 1.1), які направлені на виведення капіталу та

ЛДОЗШ. [51]. Очевидно, що наведений нижче перелік схем не є вичерпним та включає найбільш розповсюджені нелегальні дії клієнтів, які на практиці можуть комбінуватися. Реальні приклади застосування даних схем наведені в додатку А.

Рисунок 1.1 – Типові схеми сумнівних дій клієнтів банку [51]

Першою та найбільш поширеною нелегальною схемою є операції клієнтів щодо виведення значних обсягів капіталу за межі країни шляхом «недоотримання» валютної виручки. Дана схема застосовується при продажі товару на експорт іноземним компаніям. Спочатку у контракті зазначається одна валюта розрахунку за товар, а потім один з клієнтів змінює валюту на іншу. Внаслідок цього в країну надходять значно менші обсяги виручки, оскільки прописаний курс у декілька разів нижче за ринковий. Результатом проведення даної схеми є виведення значних обсягів капіталу за межі країни, що прямо впливає на попит/пропозицію та курс національної валюти.

Застосування даної схеми на практиці (додаток А) показало, що виведення грошей за межі країни відбувалося в достатньо великих розмірах (19 млн. дол. США або 86,4% валютної виручки). Банк, що обслуговував контракти, міг самостійно виявити та зупинити нелегальні операції, оскільки обидві юридичні особи були клієнтами банку та всі контракти проходили через банк. Відповідно, банк знав про неринкові валютні курси, але продовжував надавати послуги цим клієнтам.

Друга схема УБуНС – «Корупційна». Одним з прикладів передумов застосування даної схеми може бути проведення державним підприємством тендеру на закупівлю необхідного товару чи послуги. Зазвичай менша частина

отриманих коштів використовується учасниками тендеру за призначенням, а більша – надається іншим особам як фінансова допомога або позика, тобто переводиться в готівку.

Як показала практика, учасниками даної схеми насамперед є фіктивні компанії, а також компанії, що фігурують в кримінальних справах. Тобто, банк міг самостійно виявити «схемні операції», оскільки відбувалося перерахування значних обсягів коштів державного підприємства на рахунок осіб, пов'язаних з кримінальною діяльністю, а також зняття готівки у великих обсягах.

Наступним прикладом УБуНС є схема під назвою «Котел». Учасниками даної схеми також є фіктивні компанії, які пов'язані між собою та обслуговуються в одному банку. Діяльність деяких подібних компаній спрямована на продаж товарів і послуг тільки за готівку, а деякі такі компанії мають потребу в готівці, оскільки працюють лише за безготівковим розрахунком. Компанії, які працюють тільки з готівковими грошима, не проводять процедуру інкасації, а продають свою готівкову виручку пов'язаним з собою фіктивним компаніям, отримуючи при цьому безготівкові кошти начебто за продаж відповідних товарів чи послуг. Відповідно компанії, які купують готівку, насправді не отримують зазначених товарів чи послуг, а лише кеш на вказану суму продажу.

Банк, в якому обслуговуються схожі компанії, в змозі власноруч розпізнати та зупинити нелегальні дії, оскільки ознак фіктивної діяльності таких компаній існує достатня кількість. Наприклад, спільні кінцеві бенефіціарні власники, одна особа водночас є керівником та кінцевим бенефіціарним власником, інші працівники відсутні, незначний період діяльності, незначний розмір статутного капіталу, спільні довірені особи, використання однієї IP-адреси, адреси електронної пошти тощо.

Четверта схема нелегальних дій клієнтів банку під назвою «Фіктивні доходи» застосовується для відображення в електронній декларації доходів фізичних осіб фіктивно сформованих джерел походження грошей. Тобто,

метою використання даної схеми є необхідність приховування джерел походження ДОЗШ.

Суть даної схеми полягає в тому, що за рахунок отриманих кредитних коштів від банку компанії купують ЦП у інших компаній. Потім вони надають фінансову допомогу фізичним особам, які також купують ЦП. Після продажу цих ЦП фізичні особи мають можливість задекларувати дохід від продажу. Такі операції проводилися декілька разів по колу [51]. Тобто, фактично доходи від операцій з продажу ЦП фізичними особами не отримуються, але вносяться до декларації, будучи «прикриттям» для ДОЗШ. «Циклічний» характер проведення таких операцій мав насторожити банк та стати підставою для зупинення «схемних» операцій.

П'ятою схемою під назвою «Готівкові без готівки» користуються компанії, які мають однакові ознаки та пов'язані між собою, а також не бажають сплачувати податкові стягнення. На першому етапі застосування даної схеми декілька юридичних осіб оплачує товар/послугу, надані іншою компанією, за безготівковим розрахунком. Потім ця компанія за отримані гроші купує інший товар/послугу, який в майбутньому продає за готівкові кошти, причому виручка від продаж на рахунок компанії не надходить. Відповідно відбувається ухилення компанії від сплати податків.

Дана схема також може бути виявлена та зупинена банком, оскільки основними суб'єктами схеми між якими відбуваються розрахунки за отриманий товар/послугу зазвичай є юридичні особи, які мають ознаки фіктивної діяльності або є фігурантами кримінальних справ.

Наступними, але не менш важливими, є схеми щодо переведення безготівкових коштів в готівку, яких існує чимало. Основними суб'єктами даних схем є фіктивні компанії, які шляхом проведення схемних операцій бажають здійснити ЛДОЗШ або вивести кошти за межі країни. Суть таких схем проста: фізичні або юридичні особи здійснюють безготівкову оплату за нібито отримані товар/послугу від компаній, які можуть навіть не мати ліцензії на здійснення таких торговельних операцій. Зазвичай такі компанії мають всі

ознаки фіктивної діяльності або участі в кримінальних справах. Після отримання безготівкової оплати, фіктивні компанії починають активне зняття готівки в великих обсягах.

Самі готівкові операції клієнтів вважаються законними, але питання в тому, що в багатьох випадках проводиться схема, коли незаконна мета проведення готівкових операцій маскується під законні можливості [51]. Тобто, фактично банк має можливість самостійно виявити та зупинити незаконні операції клієнтів щодо переведення безготівкових коштів в готівкові, оскільки сигналів щодо підозрілості проведення таких операції достатньо. Зокрема, зняття готівки в великих розмірах, відсутність необхідних ліцензій для здійснення зазначених операцій, наявність у компаній ознак фіктивної діяльності тощо.

Відповідно до вищезазначених схем, які становлять лише незначну частину від загальної кількості реально зафіксованих нелегальних операцій клієнтів банків, стає зрозуміло, що їх застосування створює нові ризики не тільки для БУ, але й для всієї країни. Експертами MONEYVAL було зафіксовано основні національні ризики України, що пов'язані з проведенням нелегальних схем клієнтами БУ:

- тіньова економіка;
- корупція;
- незаконна економічна діяльність (фіктивне підприємство, ухилення від сплати податків, шахрайство тощо);
- високий обіг готівки;
- неприбуткові організації (які можуть використовуватися для передачі коштів терористам та терористичним організаціям);
- зростання організованої злочинності та інші [37].

Таким чином, дослідження типових схем проведення нелегальних операцій з участю банків дало зрозуміти, що сьогодні, не зважаючи на поширення безготівкових розрахунків, існує багато варіантів ЛДОЗШ, ухилення від податків та виведення капіталу. Виявити «схемні» операції

непросто, але можливо, оскільки існує достатньо значна кількість факторів, що вказують на підозрілі дії клієнтів банку. Тобто, вивчення та розуміння типових схем здійснення нелегальних операцій дасть змогу виявити та зупинити їх застосування на початкових етапах.

1.2 Система управління ризиком участі банків у нелегальних схемах

Банківська діяльність характеризується постійною наявністю ризиків з якими зустрічається банк на кожному етапі свого функціонування. Протягом останніх десятиріч банки зустрічаються з різноманітними видами ризику, які тісно взаємопов'язані один з одним. Сьогодні, враховуючи високий рівень диверсифікації банківської діяльності, активний розвиток тіньової економіки та глобалізаційних процесів, ступінь ризиковості проведення банківських операцій помітно збільшується. Окрім того, вихід банків на страховий та інвестиційний ринок, ринок ЦП значно розширив можливості БУ, а разом з цим підвищив рівень ризиковості банківських операцій. Тому, окрім традиційного набору банківських ризиків (кредитний, процентний, валютний та ін.), значної загрози банківському сектору створює ризик УБуНС.

Незважаючи на всі вищеперераховані процеси, які стимулюють осіб до незаконних дій, сьогодні банками приділяється незначна увага ризику УБуНС, оскільки вони більш зосереджені на базових банківських ризиках. Тому більшістю банків ризик УБуНС не вважається ризиком першочергової уваги, оскільки зазвичай наслідки від більш традиційних банківських ризиків завдають значніших збитків банку та помітні в короткостроковій перспективі.

У науковій літературі наразі відсутнє поняття ризик УБуНС, для його формування зробимо аналіз вже існуючого поняття «ризик ЛДОЗШ», що дасть змогу оцінити його основні аспекти та вплив на діяльність банківської установи. На жаль, серед науковців відсутнє єдине загальноприйняте

трактування поняття «ризик ЛДОЗШ», оскільки кожний науковець по-різному трактує його у своїх підручниках та інших наукових працях. Тому, з метою формування найбільш зрозумілого та точного пояснення даного поняття, необхідного розглянути декілька підходів трактування поняття «ризик ЛДОЗШ».

Таблиця 1.1 – Визначення поняття «ризик ЛДОЗШ» [13, 15, 20, 52, 53, 32]

№	Автор	Визначення поняття
1	І. Воробйова	Можливі збитки (фінансовий, матеріальний, репутаційний, іміджевий тощо) в результаті участі фінансових інститутів в операції, пов'язаній з ЛДОЗШ [13].
2	О. О. Глущенко, І. Б. Семенен	Ймовірність виявлення чи не виявлення фінансової операції, яка потенційно може бути пов'язана з ЛДОЗШ і, в перспективі, негативно впливати на фінансове становище БУ [15].
3	С. Дмитров та Т. Медвідь	Ймовірність проведення фінансових операцій, метою яких є маскування коштів нелегітимного походження, приховування злочинних цілей їх подальшого використання або ухилення від виконання відповідних вимог законодавства [20].
4	П. Ревенков, О. Дудка, О. Воронін, М. Каратаєв	Вірогідність понесення кредитною організацією втрат в результаті участі у схемах надання правомірного вигляду володіння, користування або розпорядження грошовими коштами, отриманими в результаті скоєння злочину, через надання послуг клієнтам з непрозорою структурою власності і/або неясними джерелами походження капіталу [52].
5	М. Худокормова	Наявний або потенційний ризик застосування до банку юридичних або регуляторних санкцій, отримання банком фінансових збитків або шкоди для репутації банку внаслідок його використання клієнтами або іншими зацікавленими особами з метою ЛДОЗШ [53].

Дослідивши найбільш поширені підходи до трактування дефініції «ризик ЛДОЗШ», що наведені в таблиці 1.1, можна зазначити, що вищезазначені автори трактують дане поняття по-різному, але сенс закладають однаковий. На наш погляд, найбільш ґрунтовно та зрозуміло визначення «ризик ЛДОЗШ» трактується М. Худокормовою, оскільки у даній дефініції розкрито основні аспекти щодо джерел, прояву та наслідків ризику.

Вважаємо, що ризик ЛДОЗШ є складовою ризику УБуНС, який варто розуміти, як наявний або потенційний ризик, що виникає шляхом участі банку у нелегальних схемах клієнтів, створюючи для банку нові загрози та втрати у результаті застосування НБУ відповідних санкцій та підвищення рівня інших банківських ризиків. Відповідно до проведеного, у попередньому розділі, аналізу існуючих «схемних операцій» можна говорити, що складовими ризику УБуНС є ризики пов'язані з використанням банківської установи його

клієнтами з метою ЛДОЗШ, виведення капіталу за межі країни, ухилення від сплати податків, виведення готівки з рахунку в незаконний спосіб через фіктивні підприємства чи оплату неіснуючих товарів та послуг, та інші ризики.

Відповідно до вищенаведеного трактування розуміємо, що ризик УБуНС напряду впливає на інші ризику банку. На рисунку 1.2 зображено поетапний зв'язок ризику УБуНС з іншими банківськими ризиками.

Рисунок 1.2 – Зв'язок між ризиком УБуНС та іншими банківськими ризиками [50]

Спираючись на рис. 1.2, можемо стверджувати, що ризик УБуНС провокує підвищення рівня щонайменше таких ризиків як стратегічний, ліквідності, регуляторний та ризику втрати ділової репутації. Зважаючи на це, стає очевидно, що ризик УБуНС потребує ефективної системи ідентифікації, оцінки, управління, моніторингу та контролю. На рисунку 1.3 зображено необхідні компоненти системи управління ризиками УБуНС як на рівні забезпечення, так і на рівні функціонування.

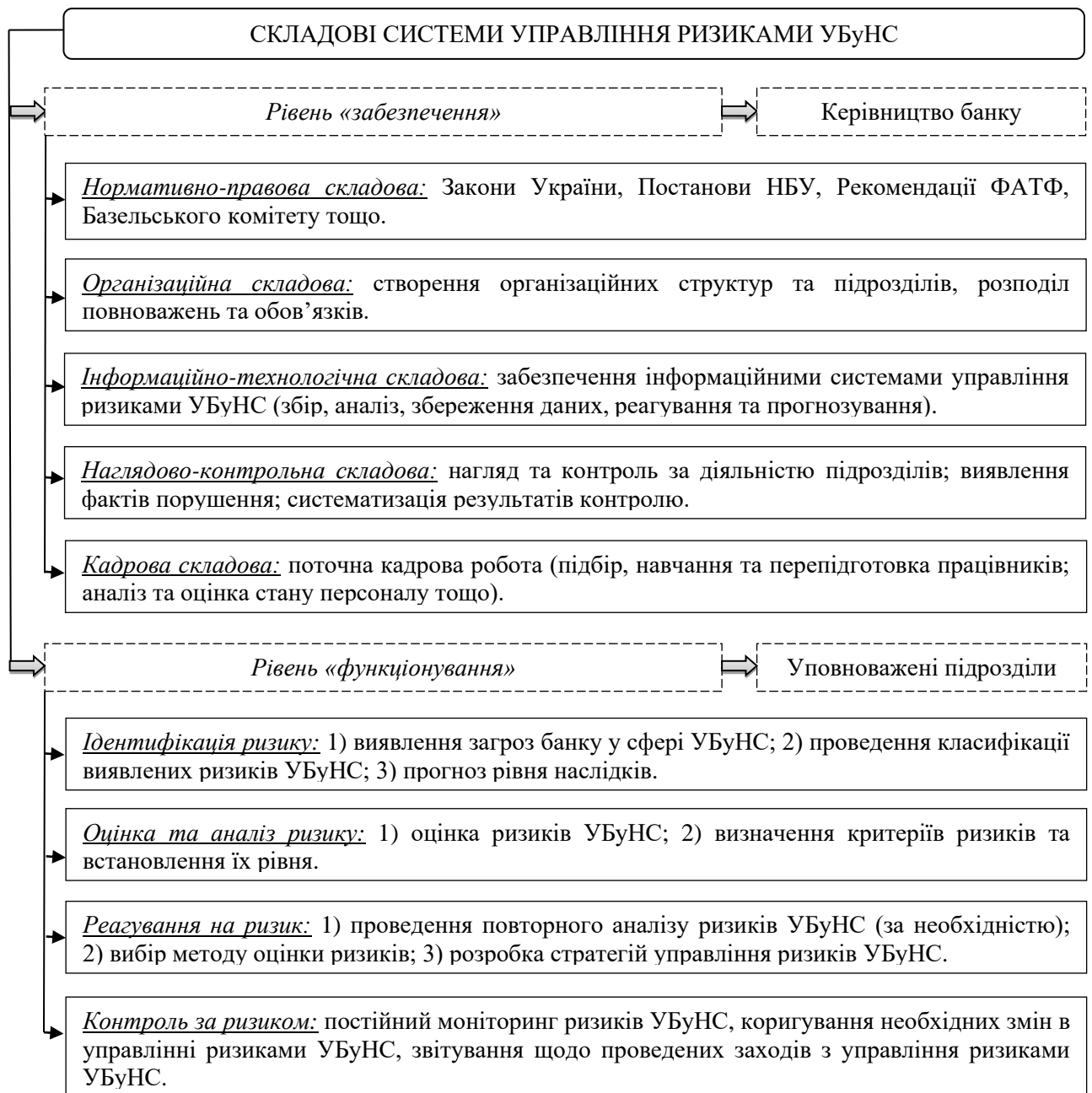

Рисунок 1.3 – Складові системи управління ризиками УБуНС [55]

Відповідно до рис. 1.3 розуміємо, що система ефективного управління ризиками УБуНС повинна включати багато елементів, які забезпечать можливість оперативного здійснення ідентифікації, оцінки та аналізу ризику, а також проведення постійного контролю з метою запобігання та мінімізації ризиків УБуНС у майбутньому. Найбільш складним, на наш погляд, при управлінні ризиками УБуНС є процес оцінювання, оскільки на сьогодні чіткої методики оцінки даного ризику не існує.

Відповідно до Положення НБУ [44] банки мають самостійно розробити методику управління ризиком УБуНС з урахуванням специфіки своєї діяльності, яка повинна містити порядок виявлення та оцінки ризику, порядок присвоєння та терміни перегляду рівня ризику, порядок обліку і фіксування результатів оцінки рівня ризику. Розробка власної методики оцінювання ризику УБуНС повинна здійснюватися на основі законодавчих актів, нормативних документів Державної служби фінансового моніторингу України, Національного банку України, рекомендацій FATF, а також з урахуванням вже існуючих підходів до оцінювання даного ризику (рис. 1.4).

Рисунок 1.4 – Існуючі методи оцінки ризику УБуНС [42, 50]

Тобто, спираючись на вищенаведені методи оцінки ризику УБуНС, банк має самостійно з урахуванням специфіки своєї діяльності підібрати необхідні для розрахунку показники, які характеризують основні види ризику ЛДОЗШ. Зокрема, наприклад, ризик УБуНС можна поділити на три основні види: ризик клієнта, ризик продукту (послуги), ризик країни [36]. У додатку А наведено загальноприйнятні підходи щодо виявлення трьох вищезазначених видів ризику.

Якщо узагальнити, ризик клієнта виникає у разі неналежної перевірки особистих документів клієнта банку та його діяльності у різних сферах. Ризик послуги проявляється шляхом здійснення банком операцій, які вважаються ризиковими та спрямовані на ЛДОЗШ. Ризик країни передбачає відносини банку з клієнтами, що здійснюють операції з третіми країнами, рівень ризику ЛДОЗШ яких вважається високим. Звісно, можна виділити більше видів ризику ЛДОЗШ, що пов'язані з недоліками законодавства у цій сфері або недотриманням банком діючих законодавчих вимог. Однак, виявлення трьох основних видів ризику є першочерговим та обов'язковим завданням при оцінюванні ризику ЛДОЗШ.

Таким чином, ризику УБуНС, як і будь-якого іншого ризику, неможливо повністю уникнути, більш того, було доведено, що ризик УБуНС тісно пов'язаний з іншими ризиками банку, а тому потребує ефективних методів управління. Однак, у зв'язку з відсутністю чітко визначених методик виявлення та оцінки рівня ризику, банк має самостійно розробляти власну систему управління ризиком, спираючись на національні та міжнародні норми та рекомендації у даній сфері. Тому на сьогодні питання щодо управління даним видом ризику є невирішеним та потребує подальших досліджень та розробок.

1.3 Національний та міжнародний досвід боротьби з нелегальними схемами у банківському секторі

Безперечно, більшість незаконних дій клієнтів банку пов'язані з ЛДОЗШ, яка є проблемою не тільки для конкретної БУ або країни, але й для світової фінансової системи, оскільки негативні наслідки від таких операцій є глобальними та відображаються на всіх суб'єктах вітчизняного та світового фінансового ринку. Тому питання щодо протидії ЛДОЗШ стоїть гостро перед усіма міжнародними та національними уповноваженими органами.

Розглядати питання щодо міжнародного досвіду протидії варто почати з визначення базових термінів, які найчастіше використовуються як і в нормативно-правових актах, так і в науково-економічних виданнях. У додатку Б наведено вітчизняний та міжнародний приклади трактування основних термінів, пов'язаних з ЛДОЗШ.

Міжнародним досвідом доведено, що протидія ЛДОЗШ є складним процесом, який може відбуватися за рахунок наявності як мінімум таких елементів:

- спеціально створених уповноважених органів моніторингу та контролю за незаконними операціями;
- необхідної нормативно-правової бази щодо протидії ЛДОЗШ;
- відповідальності осіб за недотримання законодавчих вимог.

Очевидно, що зазвичай у процесах ЛДОЗШ задіяна не одна країна, а декілька. Тому, з метою постійного нагляду та контролю за підозрілими операціями, а також протидії проведенню схемних незаконних операцій, на макро- та мікро- рівнях безперервно повинні функціонувати спеціальні уповноважені органи (рис. 1.5).

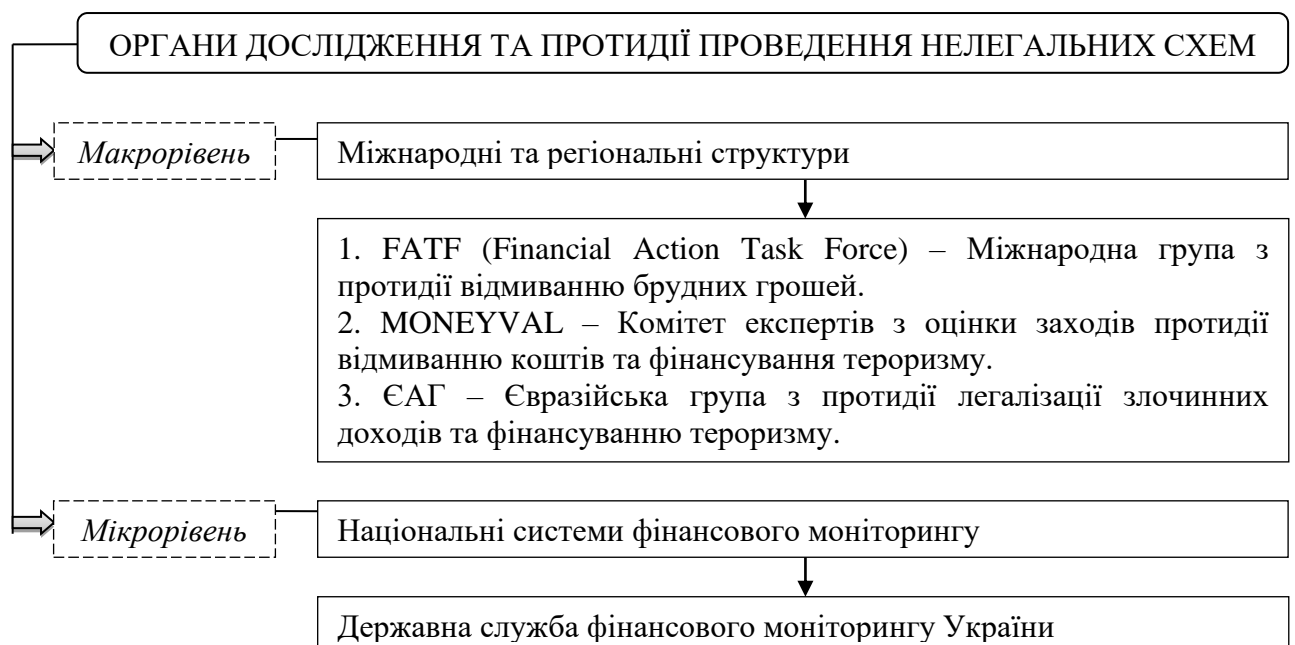

Рисунок 1.5 – Органи дослідження та протидії проведення нелегальних схем [18, 22, 27, 28, 30]

Варто зазначити, що протидія ЛДОЗШ на світовому рівні охоплює не тільки вищезазначені органи. Не менш значимими учасниками у боротьбі ЛДОЗШ на макрорівні є й інші уповноважені міжнародні організації, які також займаються розробкою програм та рекомендацій щодо протидії процесам відмивання коштів. Такими міжнародними органами є ООН, Світовий банк, ЄБРР, Базельський комітет та інші. У додатку Б наведена інформація щодо основних напрямів діяльності міжнародних організацій щодо протидії ЛДОЗШ.

Відповідно до рисунку 1.5, ми бачимо, що на національному рівні у кожній країні повинен бути створений спеціальний орган протидії ЛДОЗШ. В Україні таким органом є ДСФМУ, у США – Департамент з посилення боротьби з фінансовими злочинами, у Греції – Спеціальний комітет з боротьби з відмиванням грошей, у Франції – TRANCFIN, у Мексиці – Генеральний директорат для розслідування трансакцій і Агентство з боротьби з ЛДОЗШ [28].

Не менш важливим елементом протидії ЛДОЗШ є наявність відповідної нормативно-правової бази, яка має чітко визначати перелік дій, які віднесено до ЛДОЗШ, відповідальність осіб за проведення таких операцій тощо. Кожна країна, спираючись на вже існуючі міжнародні документи та норми, самостійно створює власний механізм запобігання та протидії ЛДОЗШ з урахуванням особливостей чинного законодавства.

Дослідивши особливості законодавства різних країн світу щодо запобігання та протидії ЛДОЗШ (додаток Б), можна виділити декілька основних та спільних методів боротьби у даній сфері:

- заборона на створення та ведення анонімних рахунків;
- якісна перевірка угод, вартість яких перевищує зазначену в чинному законодавстві суму (у середньому 10-15 тис. дол. США);
- детальний аналіз операцій з іноземною валютою;
- перевірка операцій клієнтів з іншими країнами (особливо щодо операцій з країнами, які мають справу з виробленням наркотиків, задіяні в терористичних схемах тощо);
- контроль за операціями з великими розмірами готівки тощо.

Майже всі країни, які ведуть боротьбу проти ЛДОЗШ, здійснили необхідні зміни в законодавстві, пов'язані з даною сферою, лише вкінці 80-х років минулого століття. Така ситуація пов'язана з тим, що одні з перших документів у сфері протидії почали з'являтися тільки у 1988 року. У таблиці 1.2 наведена інформація щодо перших документів у сфері протидії ЛДОЗШ.

Таблиця 1.2 – Перші документи у сфері протидії ЛДОЗШ [21, 28]

Рік	Документ	Основні положення
1988	Декларація з принципових положень	У грудні 1988 р. в Базелі керівники Центральних банків «Великої сімки» прийняли Декларацію з принципових положень, серед яких – питання ЛДОЗШ. У цьому документі, зазначається, що довіра громадськості до банків може бути підірвана через їх зв'язки із злочинцями. Крім того, були визначені принципи, якими слід керуватися у боротьбі з ЛДОЗШ через банківську систему
1988	Віденська конвенція ООН	Конвенція ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», прийнята 20 грудня 1988 р. У СРСР Віденська конвенція набула чинності 17 квітня 1991 р. Конвенція є обов'язковим документом міжнародно-правового характеру для країн, що приєдналися. Вона передбачає обов'язок держав-учасниць вживати заходів, що дозволяють їх компетентним органам виявляти, заморожувати або заарештовувати доходи, отримані від незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин. Тобто, конвенція визначила злочином ЛДОЗШ, отриманих від незаконного обігу наркотиків. Але з часом, посилення організованої злочинності призвело до зростання доходів злочинних організацій, які були отримані з різних сфер незаконної діяльності.
1990	Конвенція Ради Європи	Конвенція Ради Європи «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності» від 8 листопада 1990 № 141 визнала злочином дії, пов'язані з ЛДОЗШ, отриманих не тільки від наркобізнесу, але й від інших видів злочинної діяльності, розширивши тим самим перелік видів таких кримінальних діянь. Також у Конвенції містяться додаткові положення відносно методів протидії. Європейська конвенція відіграла велику роль в ініціації розробки відповідних правових заходів в законодавстві багатьох держав, які в своїй більшості позитивно сприйняли керівні положення зазначеної Конвенції.
1991	Директива № 91/3081СЄЕ	14 лютого 1991 р. Радою ЄС була схвалена Директива щодо запобігання використанню фінансової системи для ЛДОЗШ (Директива № 91/3081СЄЕ). Директива ЄС закріпила поширення положень про боротьбу з ЛДОЗШ не тільки на доходи наркобізнесу, але й також на тероризм та інші види організованої злочинності.

Звісно, перелік документів та нормативно-правових актів у сфері протидії відмивання доходів дещо ширший, ніж наведено у таблиці 1.2, однак саме ці чотири документи вважаються основоположними та базовими у даній сфері.

Міжнародний досвід у сфері протидії ЛДОЗШ вплинув й на нормативно-правову базу нашої країни. Останніми роками, відповідно до вищезазначених норм та рекомендацій, відбулися зміни у законодавстві України (додаток Б), які

не в значній мірі приблизили національний механізм протидії відмивання злочинних доходів до європейських стандартів. Тому, з метою виконання європейських вимог щодо інтеграційних процесів України, які постійно постають перед країною, необхідним є впровадження міжнародного досвіду боротьби з ЛДОЗШ.

У законодавствах більшості країн зазначено, що ЛДОЗШ вважається злочином, за скоєння якого передбачається кримінальна відповідальність. Більш того, у деяких країнах судовий розгляд злочинів у даній сфері вважається пріоритетним, оскільки проведення процедури ЛДОЗШ несе негативні наслідки не тільки на державному рівні, але й на світовому. Тому, майже всі країни мають власну систему попереджень та покарань за здійснення махінацій у даній сфері.

Міжнародними документами щодо запровадження адміністративної відповідальності за скоєння злочинів у сфері ЛДОЗШ є вимоги міжнародних стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [4] та Директив ЄС (2015/849 [2], 2018/843 [3]). Досвідом більшості розвинених країн доведено, що наявність в нормативно-правових документах переліку заходів впливу та покарань позитивно вплинула не тільки на попередження скоєння правопорушень, але й на зменшення кількості злочинів у даній сфері загалом.

В Україні основним нормативно-правовим документом у сфері протидії ЛДОЗШ є Закон [41]. Саме у цьому документі (ст. 32) наведена інформація щодо відповідальності осіб за скоєння правопорушень у даній сфері. Однак, існує ще декілька нормативно-правових актів, які також є необхідними при визначенні ступеня відповідальності та вибору заходу впливу: Кодекс України про адміністративні правопорушення [24], ЗУ «Про банки і банківську діяльність» [40], Кримінальний Кодекс України [29].

Притягнення БУ до адміністративної або інших видів відповідальності може бути здійснене у разі виявлення факту скоєння злочину у сфері протидії ЛДОЗШ за результатами проведення ФМ. Якщо узагальнити, то в основі всіх

вчинених банком правопорушень стоїть конкретна фінансова операція, яка, в свою чергу, повинна підлягати ФМ.

ФМ в банках здійснюються з метою зменшення рівня участі банків у тіньових операціях щодо ЛДОЗШ. Відповідно до законодавства, ФМ в банках, як і в інших фінансових установах, здійснюється на первинному та державному рівнях. На первинному ФМ здійснюється перевірка наявних та потенційних клієнтів, а також проводиться аналіз операцій, що відбуваються за їх участі. При виникненні сумнівів щодо прозорості операцій клієнтів банки повинні звернутися до ДСФМУ та правоохоронних органів.

Варто зазначити, що банки здійснюють ФМ на підставі Положення «Про здійснення банками ФМ», відповідно до якого суб'єктами первинного ФМ є банки, відокремлені підрозділи банків, філії іноземних банків тощо [44]. Тобто, ФМ, завданням якого є виявлення незаконних операцій щодо ЛДОЗШ, здійснюється банками або іншими фінансовими установами, які, в свою чергу, часто прямо чи опосередковано є учасниками багатьох нелегальних схемах. Отже, виявленням злочинів у даній сфері, що є прямою функцією держави, займаються установи, більшість з яких навіть не є державними.

Не менш цікавим залишається питання щодо особи, яка буде нести відповідальність у разі виявлення факту вчинення правопорушення банком у даній сфері. Це може бути як юридична особа (банк), так і уповноважена особа, на яку покладені функції щодо проведення ФМ. Якщо виявлення правопорушення відбулося під час перевірки регулятора, тоді покарання може понести посадова особа, а якщо незаконні дії були виявлені згодом, то відповідальність несе БУ [25].

У Законі зазначено, що до особи у разі порушення нею законодавчих вимог у сфері протидії ЛДОЗШ мають застосовуватися відповідні заходи впливу. При виборі санкцій до банківської установи в першу чергу необхідно опиратися на ЗУ «Про банки і банківську діяльність» та інші нормативно-правові документи НБУ, у яких наведено повний перелік можливих заходів впливу. На рисунку 1.6 наведено деякі із них.

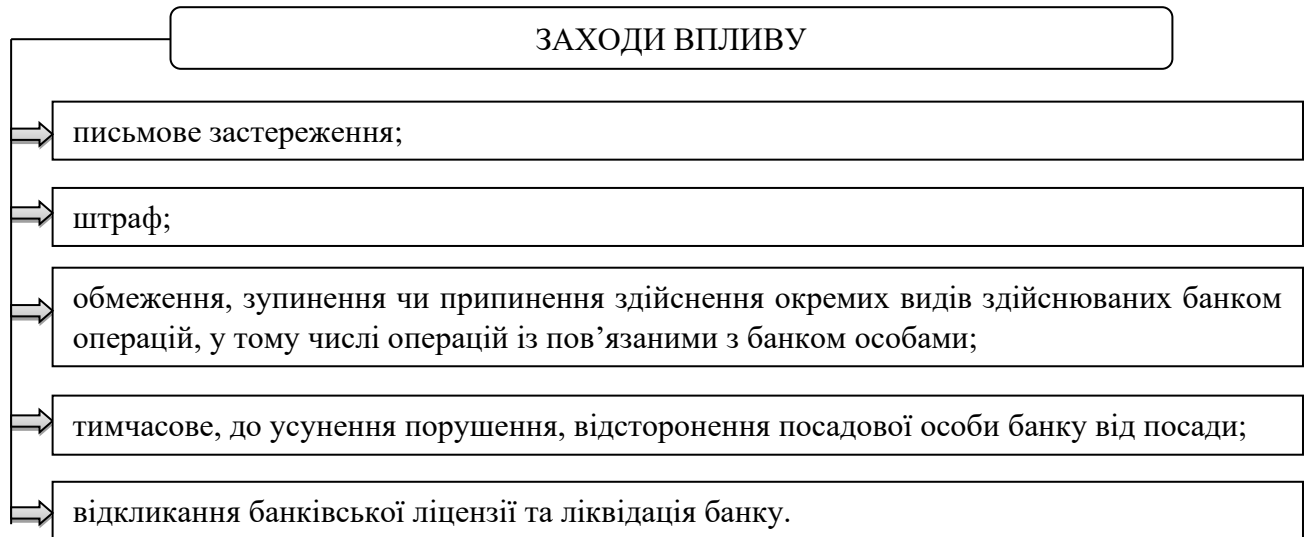

Рисунок 1.6 – Заходи впливу до банків у разі порушення вимог законодавства у сфері протидії ЛДОЗШ [43]

Варто зазначити, що за одне правопорушення передбачається застосування лише одного заходу впливу, а вибір конкретного заходу впливу напряму залежить від масштабів скоєного банком правопорушення. Тобто, при наявності у банку незначних порушень законодавства або недоліків у діяльності, які можна вирішити протягом двох місяців, до нього застосовується найбільш лояльний захід впливу – письмове застереження. Якщо порушення було визнане більш серйозним або термін його усунення перевищує два місяці, тоді до банку обираються інші заходи впливу.

На сьогодні найбільш поширеним заходом впливу залишаються штрафні санкції, які являють собою грошові стягнення з осіб за вчинення адміністративних видів правопорушення. Банківським законодавством визначено, що на банк може накладатися штраф у разі недотримання (порушення) ним вимог законодавства у сфері ФМ (додаток В).

Порівнявши розміри штрафів до банків, які зазначені в законодавстві, та розміри штрафів до інших установ, що наведені в Законі, ми дійшли висновку, що до банків застосовуються більш жорсткі грошові покарання. Таку ситуацію можна пояснити прагненням НБУ зменшити рівень УБуНС шляхом наявності жорсткої системи покарань. Однак, варто відмітити, що загальна сума штрафу,

що накладається на банки та інші фінансові установи не може перевищувати 7 950 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [43].

Іноді заходом впливу до банків виступає рішення НБУ щодо віднесення такого банку до категорії проблемного або неплатоспроможного. Такі санкції застосовуються при систематичному порушенні законодавчих вимог країни або за умови не вирішення раніше зазначених проблем.

Однак, найбільш суровим заходом впливу до банку вважається прийняття рішення НБУ щодо відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку. Даний вид санкції має додатковий характер і застосовується лише при наявності виявлених раніше правопорушень, здійснених банком. Тому, відкликання банківської діяльності як перший захід впливу до банку, який порушив вимоги законодавства у даній сфері, не можливе.

Отже, спираючись на міжнародний досвід з питань боротьби з ЛДОЗШ, можна виділити декілька пріоритетних напрямів діяльності з протидії:

- посилення нагляду та контролю за операціями з іноземною валютою;
- удосконалення механізмів взаємодії банків, правоохоронних органів і спеціалізованих міжнародних організацій;
- розробка нових механізмів ФМ й ідентифікації осіб, помічених у зв'язках з організованими злочинними співтовариствами;
- розвиток нормативно-правової бази як основи для взаємодії правоохоронних органів із зарубіжними і спеціалізованими міжнародними організаціями [21].

Таким чином, зважаючи на негативні наслідки від проведення нелегальних схем щодо ЛДОЗШ, можна стверджувати про необхідність існування системи відповідальності та покарань. Сьогодні більшість країн мають таку систему і Україна не є виключенням. З метою виявлення сумнівних дій клієнтів банку проводиться ФМ, за результатами якого до банку можуть бути застосовані відповідні заходи впливу, метою застосування яких є приведення діяльності банку до відповідності вимогам законодавства у сфері протидії ЛДОЗШ.

2 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ РИЗИКУ УЧАСТІ БАНКІВ У НЕЛЕГАЛЬНИХ СХЕМАХ

2.1 Аналіз ступеня ризиковості участі банківського сектору у нелегальних схемах

Визначення ступеня ризику УБуНС, як й інших видів ризику, є невід’ємною складовою процесу ризик-менеджменту будь-якого банку. Однак, з кожним роком виявити нелегальні дії клієнтів та оцінити рівень даного ризику стає все складніше, оскільки кількість факторів, що впливають на нього збільшується. Говорячи про ризиковість участі банківського сектору у незаконних операціях, варто зазначити, що ступінь даного ризику напряму залежить від рівня ризику України та країн-контрагентів у даній сфері. Тому важливим кроком при оцінці ступеня ризику участі банківського сектору у нелегальних схемах є врахування рівня ризику ЛДОЗШ країни.

Починаючи з 2012 р., найбільш поширеним та єдиним незалежним міжнародним показником, що дає змогу виміряти та оцінити ступінь ризику ЛДОЗШ країн світу є Базельський індекс протидії відмиванню коштів (The Basel AML Index). Розрахунок даного індексу здійснюється для країн, які мають достатньо інформації у сферах: якості системи протидії відмиванню коштів, хабарництва та корупції, фінансової прозорості та стандартів, громадської прозорості та підзвітності, правових та політичних ризиків (додаток Г).

Особливістю БІ вважається те, що він не вимірює фактичну кількість відмивання грошей, а призначений для оцінки ризику такої діяльності. БІ класифікує країни на основі їх загальних балів, однак основною метою є не ранжирування країн у порівнянні між собою, а надання загальної картини рівнів ризику різних країн і оцінювання прогресу в часі. У додатку Д та таблиці 2.1 наведено інформацію щодо фактичних значень БІ різних, за ступенем економічного розвитку, країн світу протягом 2016-2020 рр.

Таблиця 2.1 – Базельський індекс протидії відмиванню коштів різних країн світу протягом 2016-2020 рр. [1]

Країна	2016		2017		2018		2019		2020		Відхилення	
	Інд.	Ранг	Інд.	Ранг	Інд.	Ранг	Інд.	Ранг	Інд.	Ранг	Інд.	Ранг
Афганістан	8,51	2	8,38	2	8,28	3	7,76	4	8,16	1	-0,35	-1
Греція	5,53	84	5,11	105	4,56	96	4,56	96	3,73	127	-1,8	43
Єгипет	4,74	122	5,66	87	5,35	62	4,55	98	4,96	82	0,22	-40
Іспанія	4,94	109	4,87	114	4,45	101	4,42	100	3,66	129	-1,28	20
Китай	6,70	39	6,53	51	6,02	40	6,59	19	6,76	18	0,06	-21
Польща	4,40	135	4,50	130	4,38	104	4,34	102	4,36	110	-0,04	-25
Росія	6,22	58	6,22	64	5,83	47	5,75	48	5,51	52	-0,71	-6
США	5,17	97	4,85	116	5,00	82	5,03	72	4,57	100	-0,6	3
Україна	6,57	46	6,52	52	6,06	39	6,01	37	5,23	67	-1,34	21
Японія	5,76	76	5,36	98	5,11	75	5,02	73	5,16	69	-0,6	-7

БІ оцінюється за бальною шкалою від 0 до 10, тобто чим ближче значення індексу до десяти, тим вищий рівень ризику ЛДОЗШ притаманний країні. Умовно можна поділити шкалу на три рівня ризику: від 0 до 4 – низький, від 4 до 7 – значний, від 7 до 10 – високий. У цілому, протягом 2016-2020 рр. приблизно 70-75% країн світу мають значний рівень ризику, 15-20% країн – низький, і менше 10% країн – високий. Більш того, останніми роками спостерігається тенденція до зменшення значення даного показника майже всіма країнами, що є в рейтингу.

Відповідно до додатку Д, бачимо, що у 2020 р., у порівнянні з 2016 р., найбільш помітно зменшилося значення БІ таких країн як Греція (на 1,8), Естонія (на 1,46), Норвегія (на 1,44) та Україна (на 1,34). Однак, протягом 2016-2020 рр. деякі країни навпаки підвищили ступінь ризику відмивання грошей. Зокрема, такими країнами є Єгипет (на 0,22), Монголія (на 0,13) та Китай (на 0,06), проте, значення БІ цих країн протягом останніх п'яти років суттєво не змінювалося та залишалося на середньому рівні, що може свідчити про недостатньо ефективну систему протидії відмиванню коштів навіть при дотриманні вимог рекомендацій FATF.

Звісно, країни з нульовим ризиком відмивання грошей не існує, так як і немає країни зі стовідсотковим ризиком. Однак, у додатку Д наведено топ 5

країн з найнижчим та найвищим рівнем ризику відмивання коштів у 2020 р. відповідно до значень БІ.

Найменш ризиковими країнами у даній сфері станом на 2020 рік є Естонія, Фінляндія, Болгарія, Норвегія та Нова Зеландія. Більше того, ці країни протягом останніх п'яти років намагаються не тільки підтримувати низький рівень ризику, але й мінімізувати його. Відповідно, це свідчить не тільки про ефективність системи протидії відмиванню коштів, але й про низький корупційний, правовий, політичний та інші види ризиків.

Найвищий ступінь ризику відмивання коштів притаманний таким країнам як Афганістан, Гаїті, М'янма, Лаос та Мозамбік. Основними причинами високого ступеня ризику відмивання грошей цих країн є економіка, що керується готівкою, широко розповсюджена корупція, торгівля наркотиками та людьми, екологічні злочини тощо.

Для визначення ступеня ризиковості участі банків у схемах відмивання доходів, необхідно проаналізувати національний ризик України у даній сфері протягом останніх років (рис. 2.1).

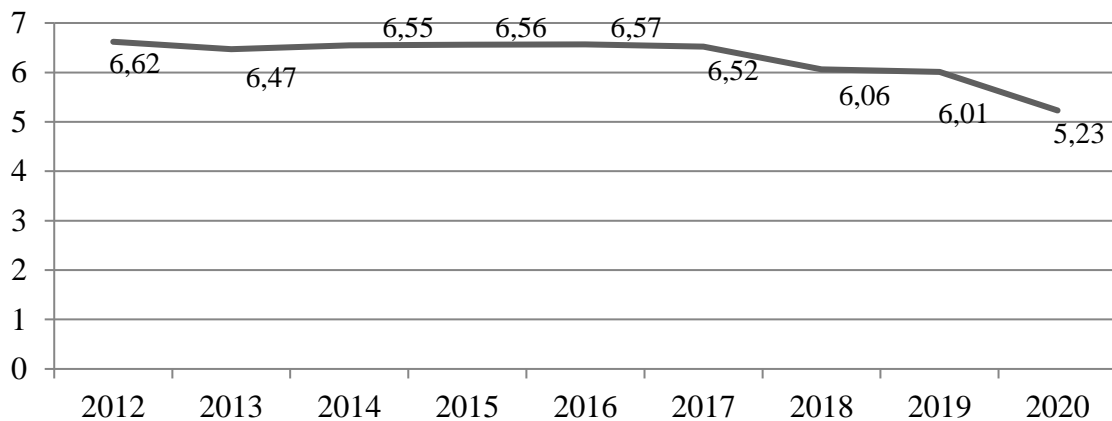

Рисунок 2.1 – Динаміка зміни значення Базельського індексу протидії відмиванню коштів України протягом 2012-2020 рр. [1]

Відповідно до рис. 2.1, ми бачимо, що рівень ризику відмивання грошей протягом 2012-2020 рр. можна вважати значним, при чому найбільші значення БІ (6,55-6,57) припадають на 2014-2017 рр. під час розгортання економічної та

політичної кризи в Україні. Однак, починаючи з 2017 р., спостерігається тенденція до зменшення рівня ризику у даній сфері.

Станом на 2020 рік БІ в Україні становить 5,23, що на 0,78 та 1,39 менше, ніж у 2019 р. та 2012 р. відповідно. Тобто, останні декілька років ступінь ризику відмивання грошей в Україні зменшувався в незначній мірі, але таку ситуацію можна вважати позитивною, враховуючи складні політичні та економічні обставини в цих роках.

Найслабкішими сферами, що провокують поширення процесів відмивання грошей в Україні, є корупція та підкуп, проблеми з політичними та громадянськими правами, свобода ЗМІ та незалежність судової влади [1].

Значний рівень ризику відмивання доходів в Україні свідчить про реальні та потенційні можливості осіб здійснювати незаконні фінансові операції, основними учасниками яких є банки та інші небанківські фінансові установи (далі – НФУ). Відповідно, у разі виявлення підозрілих дій своїх клієнтів банки та НФУ повинні інформувати про це наглядові органи (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Кількість поданих банками та НФУ повідомлень до ДСФМУ про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу у 2017-2021 рр. [19]

	1 кв. 2017		1 кв. 2018		1 кв. 2019		1 кв. 2020		1 кв. 2021	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Банки	1735732	99,12	2135729	98,88	2539120	99,03	2898144	99,08	342204	98,57
НФУ:	15410	0,88	24191	1,12	24871	0,97	26911	0,92	4964	1,43
Всього	1751142	100	2159920	100	2563991	100	2925055	100	347168	100

Інформація, що наведена в таблиці 2.2, свідчить про те, що у першому кварталі 2021 р. кількість отриманих повідомлень у 8 разів менша, у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. ДСФМУ зазначає, що така ситуація відбулася у зв'язку з виконанням суб'єктами первинного ФМ вимог оновленого Базового Закону, яким змінено підхід до виявлення фінансових операцій з ознаками ФМ. [19].

Протягом останніх років БУ залишаються основними інформаторами щодо фінансових операцій, які підлягають ФМ, відповідно до цього стає

очевидно, що банкам притаманний найвищий ступінь ризику участі у нелегальних схемах. Частка поданих повідомлень банками у загальній кількості повідомлень протягом аналізованого періоду перевищує 98,5%, при чому майже всі повідомлення стосуються операцій з ознаками обов'язкового ФМ.

Першочерговим завданням при дослідженні рівня ризику участі банківського сектору у нелегальних схемах є аналіз структури найбільш розповсюджених предикативних злочинів в Україні (рис. 2.2). Предикатний злочин являє собою небезпечні для суспільства та незаконні дії осіб, які передують ЛДОЗШ.

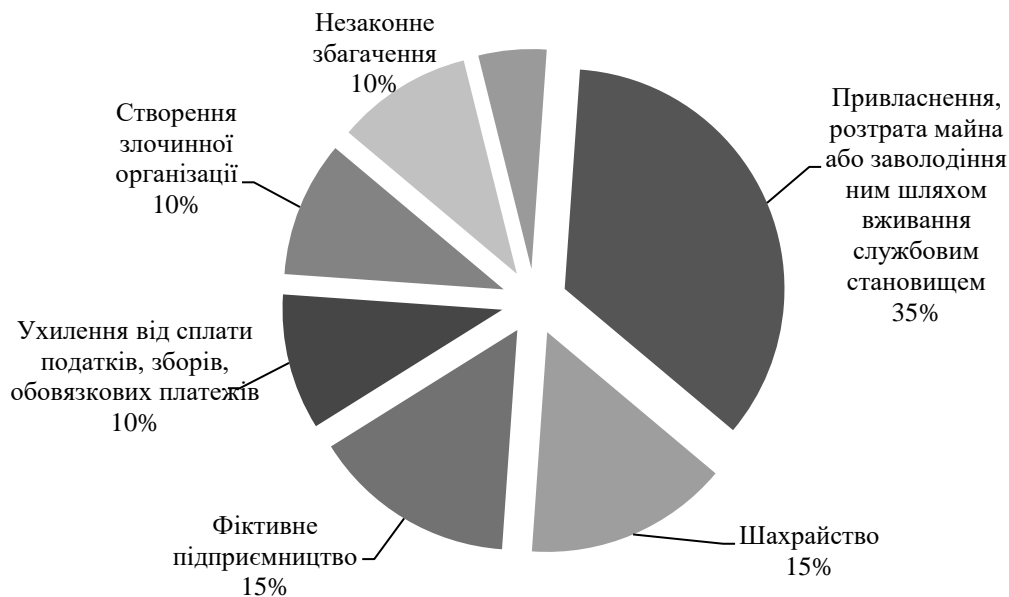

Рисунок 2.2 – Структура предикатних злочинів в Україні, пов'язаних із відмиванням коштів станом на 01.01.2019 [45]

За даними ДСФМУ найбільша кількість предикатних злочинів пов'язана із привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (35%), шахрайством (15%), фіктивним підприємництвом (15%). Можна зробити висновок, що в Україні джерелами виникнення нелегальних грошових потоків є не кримінальна сфера (наркотики, зброя, проституція), а злочинні дії, пов'язані із зловживанням службовим становищем, шахрайством і фіктивним підприємством.

Більшість науковців зазначає, що основною запорукою проведення незаконних фінансових операцій клієнтами банку є наявність значних обсягів готівки в обороті. Насамперед це можна пояснити тим, що готівкові операції набагато складніше виявляти та контролювати (додаток Е). Звісно, поширення безготівкових розрахунків, які простіше відстежувати, знизить потребу у готівкових коштах, а отже й рівень ризику відмивання грошей через банки. Тому, при оцінці рівня ризику УБуНС доречно порівняти обсяги безготівкових операцій та операцій клієнтів банку з готівкою через каси (рис. 2.3).

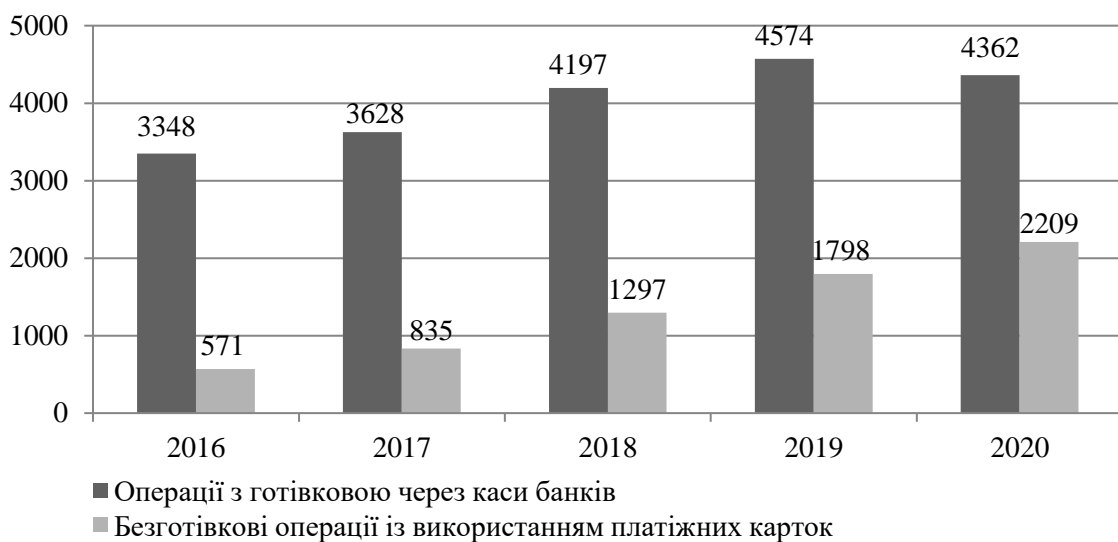

Рисунок 2.3 – Обсяги проведення клієнтами банків операцій з готівкою через каси банків та безготівкових операцій, млрд. грн. [48]

Відповідно до рисунку 2.3 ми бачимо, що протягом 2016-2019 рр. спостерігалась тенденція до збільшення обсягів операцій клієнтів з готівкою через каси банку (від 3348 млрд. грн. в 2016 р. до 4574 млрд. грн. в 2019 р.). Однак у 2020 р. касові обороти зменшилися на 212 млрд. грн. у порівнянні з 2019 р. Обсяги безготівкових операцій також зростали протягом останніх років, при чому з більшим темпом. Тобто, у 2016 р. готівкові операції перевищували безготівкові майже у 6 разів, а у 2020 р. – менше ніж у 2 рази.

Отже, протягом 2016-2019 рр. обсяги операцій клієнтів з готівковими коштами через каси банків значно перевищують обсяги безготівкових операцій,

що свідчить про швидкі темпи обертання готівки в країні та низький рівень поширення та використання клієнтами безготівкових розрахунків. Однак, у 2020 р. спостерігаються позитивні зміни щодо збільшення кількості безготівкових операцій, що були спричинені активним розвитком інформаційних технологій та, зокрема, пандемією, яка розпочалась у 2020 р.

Варто зазначити, що станом на 2020 р. готівкові операції за обсягами все ще перевищують безготівкові, що свідчить про можливість клієнтів банку використовувати готівку з метою швидкого та анонімного переказування коштів, переміщення значних обсягів коштів через кордон тощо. Тому в Україні рівень ризику використання готівкових коштів з метою відмивання грошей вважається високим [45].

Не менш помітною загрозою для економічної та національної безпеки всієї країни в галузі тіньової економіки є участь банків в операціях з офшорними компаніями з метою виведення нелегально отриманих доходів за межі країни. Для характеристики рівня офшоризації банківської системи в Україні можна проаналізувати обсяги нелегально виведених грошових потоків за межі країни, розрахованих відповідно до методології міжнародної організації Global Financial Integrity (рис. 2.4).

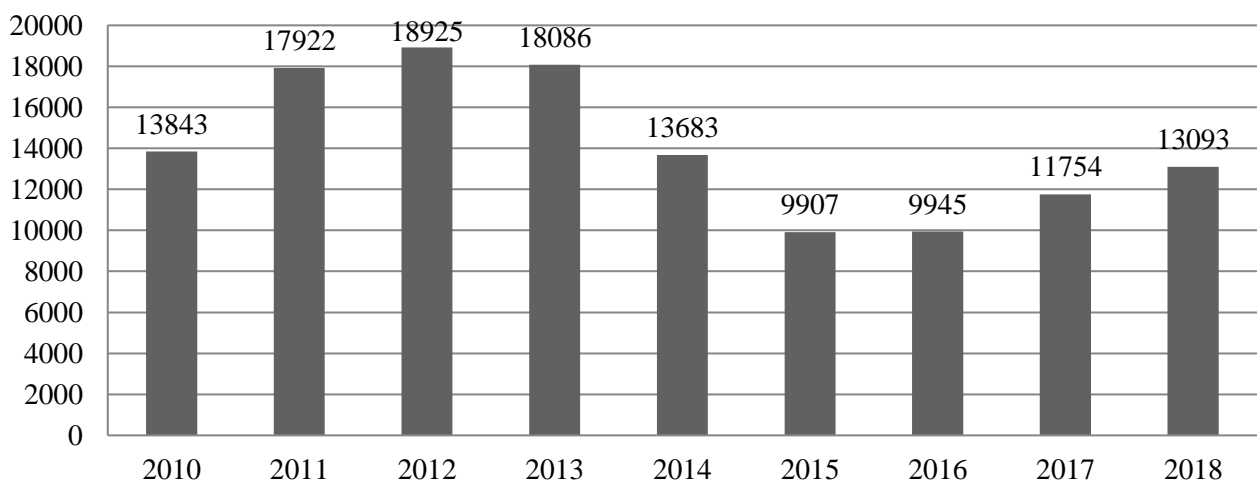

Рисунок 2.4 – Сумарний обсяг чистого іллегального фінансового відтоку з України за період 2010-2018 рр., млн. дол. США [45]

Протягом 2010-2018 рр. сума нелегальних фінансових потоків з України становила 127,158 млрд дол. США. Якщо порівнювати цей показник із ВВП, то в середньому протягом 2010-2018 рр. з України виводилися кошти в еквіваленті 10,6 % ВВП на рік [45]. Зрозуміло, що нелегально виведені за кордон кошти не оподаткувалися, тому втрати державного бюджету протягом 2010-2018 рр. через несплату податку на прибуток становили майже 23 млрд. дол. США.

Найбільші обсяги нелегального виведення грошей спостерігалися протягом 2011-2013 рр. У період 2014-2016 рр. обсяги чистого іллегального фінансового відтоку за межі України були меншими порівняно з попередніми роками, однак починаючи з 2017 р. нелегальні фінансові потоки з України почали знову зростати.

Один із способів відмивання грошей є виведення фінансового капіталу за межі країни з подальшим його реінвестуванням в економіку України. Такі операції називають Round tripping, або фіктивні інвестиції, які полягають у виведенні резидентами коштів за кордон із подальшим їхнім поверненням у вигляді прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ). Інформацію щодо обсягів ПІІ в Україну та масштабів операцій Round tripping інвестування, зокрема в розрізі банківського сектору, наведено на рисунку 2.5.

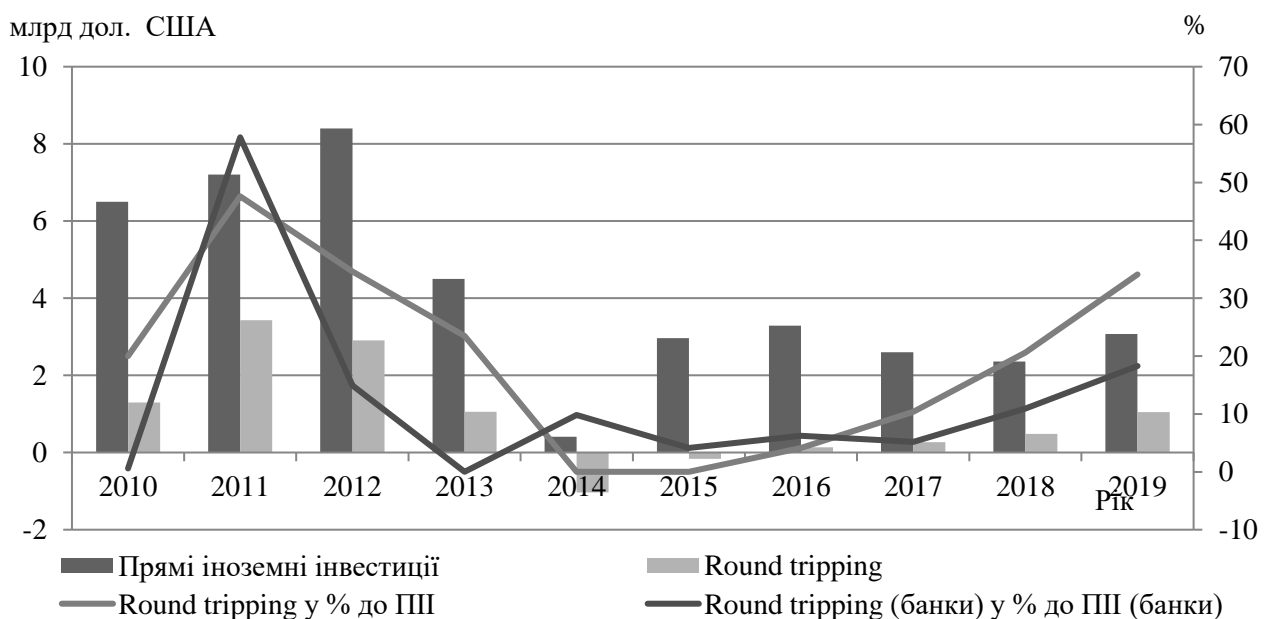

Рисунок 2.5 – Прямі іноземні інвестиції в Україну за період 2010-2018 рр. [47]

Протягом 2010-2019 рр. обсяги операцій Round tripping інвестування оцінено майже в 9,5 млрд дол. США, що становить приблизно 23 % щодо загальних обсягів ПІІ в Україну. Найбільші розміри операцій Round tripping спостерігалися у 2010-2013 рр. (приблизно 33 % від ПІІ), але починаючи з 2014 р. обсяги таких операцій та, відповідно, ПІІ різко зменшилися через розгортання політичних і фінансових проблем у країні наприкінці 2013 р. Однак із 2016 року починає відбуватися поступове зростання фінансового припливу коштів в Україну за операціями Round tripping інвестування.

Отже, вплив тіньової економіки на рівень ФББС є очевидним. За спільних зусиль основних суб'єктів економічних відносин (держава, банківські установи, інші юридичні та фізичні особи) можна зменшити рівень УБуНС, що, насамперед, позитивно відобразиться на банківському секторі. Мінімізація тіньових економічних відносин сприятиме підвищенню прибутковості банків і збільшенню обсягів фінансових ресурсів, зростанню рівня фінансової стійкості банків і банківської системи загалом.

Таким чином, як показала практика, банківський сектор задіяний майже в усіх тіньових схемах, тому сьогодні ступінь ризику участі банківського сектору України у тіньових схемах оцінюється як високий. Підтвердженням цього може слугувати значний рівень ризику України відповідно до БІ, велика кількість поданих банками повідомлень щодо підозрілих фінансових операцій, перевищення готівкових операцій клієнтів банку над безготівковими, значні обсяги чистих іллегальних фінансових відтоків з України та їх збільшення протягом останніх років тощо. Тому за спільних зусиль основних суб'єктів економічних відносин (держава, банківські установи, інші юридичні та фізичні особи) можна зменшити рівень УБуНС, що, насамперед, позитивно відобразиться на банківському секторі. Мінімізація тіньових економічних відносин сприятиме підвищенню прибутковості банків і збільшенню обсягів фінансових ресурсів, покращенню ділової репутації банків, зростанню рівня фінансової стійкості банків і банківської системи загалом.

2.2 Методичний підхід до оцінки ступеня ризику участі банків у нелегальних схемах

Очевидно, що ризик УБуНС, як і будь-який інший банківський ризик, потребує ефективної системи оцінки та управління. Однак, на сьогодні єдиної чітко визначеної методики виявлення та оцінювання ступеня даного ризику не існує. Більшість науковців використовує загальнопоширені методи оцінки рівня ризику або застосовує власний методичний підхід. Найбільш поширені методики оцінювання ступеня ризику УБуНС наведено в додатку Е.

На наш погляд, кожна з наведених методик має недоліки, оскільки кількісно розрахувати ризик відмивання злочинних доходів майже неможливо без наявності достатньої кількості достовірної внутрішньої інформації щодо незаконних операцій клієнтів, а для якісної оцінки необхідно враховувати велику кількість факторів, які впливають на даний ризик. Тому, спираючись на більш вдалу та зрозумілу для нас методику автора Смагло О.В., ми пропонуємо для визначення ступеня ризику УБуНС здійснити розрахунок інтегрального показника шляхом проведення бальної оцінки критеріїв ризику (рис. 2.6).

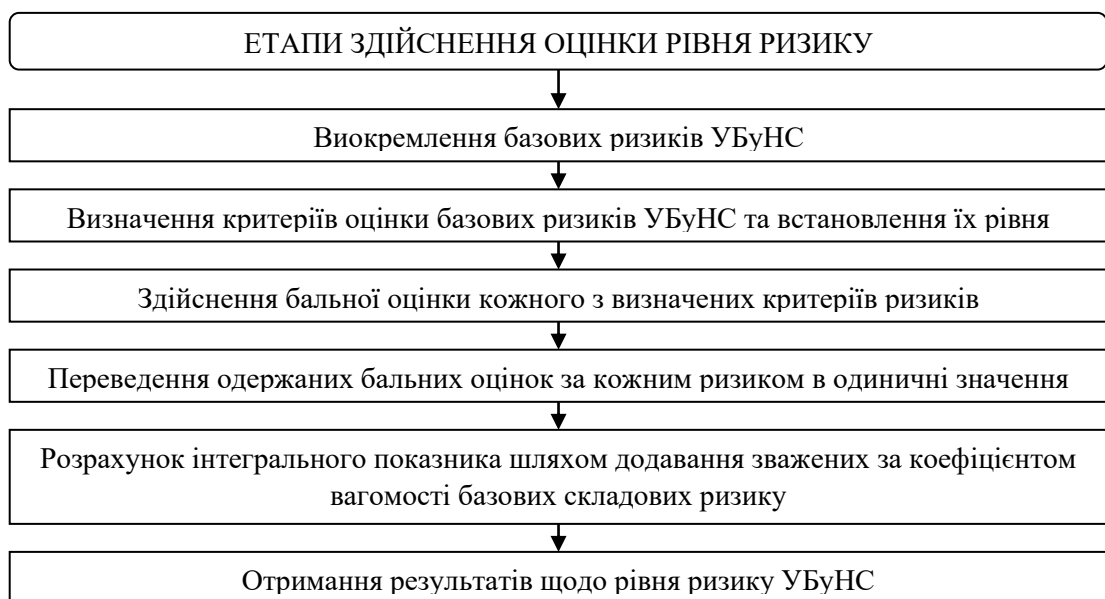

Рисунок 2.6 – Етапи здійснення оцінки рівня ризику УБуНС

Відповідно до рисунку 2.6, першим етапом оцінки ризику УБуНС є виокремлення базових ризиків УБуНС для зручності виставлення бальних оцінок, та відповідно правильності розрахунку інтегрального показника ризику УБуНС. Зокрема, базовими ризиками УБуНС є: ризик клієнта банку, продукту (послуги), країни (географічний), а також ризики, спричинені порушенням банком законодавчих вимог у даній сфері.

Звісно, вагомість впливу кожного з вищенаведених базових ризиків на сукупний рівень ризику УБуНС є різною, тому при розрахунку інтегрального показника варто надати кожному ризику ваговий коефіцієнт. Тому, відповідно до вищенаведеної інформації, розрахунок інтегрального показника пропонуємо здійснювати за формулою:

$$I = 0,4 * R_1 + 0,2 * R_2 + 0,2 * R_3 + 0,2 * R_4, \quad (2.1)$$

де I – загальний рівень ризику УБуНС;

R_1 – ризик клієнта банку;

R_2 – ризик банківської послуги (операції);

R_3 – ризик країни (географічний);

R_4 – ризик недотримання банком законодавчих вимог.

Тобто, інтегральний показник – це сума зважених за коефіцієнтом вагомості базових ризиків в одиничному вираженні. Кожний з вищенаведених базових ризиків складається з декількох показників, які й підлягають бальній оцінці. Зокрема, ризик клієнта складається з 3 основних показників, ризик послуги (операції) – 4, ризик країни – 2, ризик недотримання банком законодавчих вимог – 3. Кожному з показників ризику, відповідно до обраного критерію, виставляється бал від 1 до 3, де 1 – це низький рівень ризику, 2 – середній, 3 – високий. Показники, що характеризують рівень ризику УБуНС та є необхідними для розрахунку бальної оцінки кожного базового ризику, наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Бальна методика оцінювання ризику УБуНС [49]

№ з/п	Ризик	Критерії ризику	Рівень ризику	Бальна оцінка
R₁ – ризик клієнта банку				
1	Частка клієнтів з високим рівнем ризику відмивання доходів у загальній структурі клієнтів	більше 50%	високий	3
		від 10% до 50%	середній	2
		менше 10%	низький	1
2	Частка клієнтів, які є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності у структурі клієнтів з високим рівнем ризику	більше 70%	високий	3
		від 30% до 70%	середній	2
		менше 30%	низький	1
3	Частка клієнтів, які є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності у загальній структурі клієнтів	більше 50%	високий	3
		від 10% до 50%	середній	2
		менше 10%	низький	1
R₂ – ризик послуги (операції) банку				
4	Частка операцій, які віднесено до внутрішнього фінансового моніторингу, за якими прийнято рішення не надсилати інформацію до Держфінмоніторингу	більше 50%	високий	3
		від 10% до 50%	середній	2
		менше 10%	низький	1
5	Частка операцій, які зареєстровані за ознаками обов'язкового фінансового моніторингу від загальної кількості фінансових операцій банку	більше 50%	високий	3
		від 10% до 50%	середній	2
		менше 10%	низький	1
6	Частка анульованих операцій до моменту надання інформації ДСФМУ від загальної кількості фінансових операцій з ознаками внутрішнього або обов'язкового фінансового моніторингу	більше 50%	високий	3
		від 10% до 50%	середній	2
		менше 10%	низький	1
7	Частка здійснених банком високо ризикованих операцій, відповідно до переліку НБУ, в загальній структурі операцій банку (табл. Е.2)	більше 50%	високий	3
		від 10% до 50%	середній	2
		менше 10%	низький	1
R₃ – ризик країни				
8	Визначений стандартний ризик, що встановлений суб'єктами первинного фінансового моніторингу ДСФМУ	Високий рівень	високий	3
		Середній рівень	середній	2
		Низький рівень	низький	1
9	Значення Базельського індексу протидії відмивання коштів (The Basel AML Index)	від 0 до 4	високий	3
		від 4 до 7	середній	2
		від 7 до 10	низький	1
R₄ – ризики, пов'язані з недотримання банком вимог законодавства				
10	Наявність фактів відмивання незаконних доходів через банківську установу	Свідоме ЛДОЗШ банком	високий	3
		Відмивання через недостатній контроль за клієнтами	середній	2
		Відсутність відмивання	низький	1
11	Наявність фактів порушення банком законодавства з питань фінансового моніторингу	Численні порушення, застосування найвищих штрафних санкцій	високий	3
		Середній рівень порушень, застосування штрафних санкцій	середній	2
		Відсутність порушень	низький	1
12	Відсутність внутрішніх документів банку з питань фінансового моніторингу	Відсутність (повна/часткова)	високий	3
		Наявність недоліків у внутрішніх документах	середній	2
		Незначні недоліки у внутрішніх документах	низький	1

Здійснивши оцінку, відповідно до таблиці 2.3, та отримавши сумарну бальну оцінку за кожним базовим ризиком УБуНС, необхідно перевести її в одиничне значення для обчислення значення інтегрального показника:

$$R_i = \frac{n_{\text{факт}}}{n_{\text{max}}} \quad (2.2)$$

де R_i – i -та складова ризику УБуНС;

$n_{\text{факт}}$ – фактична кількість отриманих балів i -ої складової;

n_{max} – максимальна кількість балів i -ої складової.

Отже, розрахувавши в одиничному вираженні кожний з чотирьох базових ризиків УБуНС та зваживши їх на відповідні коефіцієнти, ми можемо визначити інтегральний показник шляхом сумування отриманих показників ризику.

Звісно, при будь-яких умовах інтегральний показник не може становити нуль, оскільки це буде свідчити про повну відсутність ризику відмивання доходів через банк, що є неможливим на сьогодні. Відповідно до вищенаведеної методики, максимальне значення інтегрального показника – 1, що свідчить про наявність дуже високого рівня ризику УБуНС. Тобто, знаючи фактичне значення інтегрального показника, можна визначити рівень ризику УБуНС та ймовірність реалізації даного ризику (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Визначення рівня ризику та ймовірності реалізації ризику банком за допомогою інтегрального показника

Інтегральний показник	Ймовірність реалізації ризику банком, %	Рівень ризику
0-0,35	0-35	Низький
0,36-0,60	36-60	Середній
0,61-0,89	61-89	Високий
0,90-1,00	90-100	Дуже високий

Трансформація інтегрального показника в рівень ризику, в першу чергу, дасть змогу банку оцінити ефективність системи протидії боротьби з нелегальними схемами клієнтів за участю банків, а також виявити свої слабкі сторони у даній сфері, наявні і потенційні загрози як з внутрішнього по відношенню до банку середовища, так і з зовнішнього.

Варто зазначити, що через відсутність у відкритому доступі необхідної внутрішньої інформації банку, звичайний користувач не може здійснити якісну

оцінку за запропонованою методикою. Тому бальна методика оцінки ступеня ризику участі банків у нелегальних схемах може бути використана:

- банківською установою для визначення ефективності системи управління ризиками УБуНС;
- банківською установою з метою визначення загального рівня ризику УБуНС конкретної операції клієнта банку;
- Національним банком України для визначення періодичності перевірок банківської установи з питань ФМ [49].

Таким чином, базуючись на більш вдалих методиках вимірювання та оцінювання ступеня ризику УБуНС, нами було запропоновано розрахунок інтегрального показника, що ґрунтується на сумарній оцінці складових даного ризику, які попередньо були оцінені за бальною шкалою. Розраховане значення інтегрального показника дає можливість оцінити рівень ризику УБуНС, а також виявити наявні та потенційні перешкоди та проблеми банку у сфері ЛДОЗШ. Тому дана методика, у зв'язку зі складністю отримання внутрішньої інформації банку, в першу чергу, пропонується банкам (їх уповноваженим органам) та НБУ для якісного оцінювання ступеня ризиковості участі банків у незаконних схемах клієнтів.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження щодо оцінки ризику участі банків у нелегальних схемах, можна сформулювати декілька основних висновків.

Визначено, що сьогодні, не зважаючи на поширення системи безготівкових розрахунків, існує багато нелегальних схем, основними учасниками яких є банки. Зокрема, більшість таких схем здійснюється з метою ЛДОЗШ, виведення капіталу за межі країни, ухилення від сплати податків, виведення готівки з рахунку в незаконний спосіб через фіктивні підприємства чи оплату неіснуючих товарів та послуг. Доведено, що виявити «схемні» операції досить непросто, але можливо, оскільки існує значна кількість факторів, що вказують на підозрілі дії клієнтів банку.

Розглянуто та охарактеризовано систему управління ризиком УБуНС, який виникає через незаконні схеми клієнтів банку. Доведено, що ризик УБуНС тісно пов'язаний з іншими ризиками банку, а тому потребує ефективної системи управління, яка насамперед включає в себе ідентифікацію, оцінку, реагування та контроль за ризиком УБуНС. Визначено декілька поширених методів оцінки ризику УБуНС, відповідно до яких, на наш погляд, неможливо здійснити всебічну та всеохоплюючу оцінку даного ризику. Тому, у зв'язку з відсутністю чітко визначених методик виявлення та оцінки рівня ризику, банк має самостійно розробляти власну систему управління ризиком, спираючись на національні та міжнародні норми та рекомендації у даній сфері.

Досліджено та проаналізовано міжнародний та національний досвід боротьби з нелегальними схемами у банківському секторі, що дало змогу визначити структурні органи запобігання та протидії, перші документи та особливості законодавства деяких країн у даній сфері. Окрім цього, з'ясовано, що сьогодні більшість країн мають систему відповідальності та покарань за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії ЛДОЗШ. Україна не є виключенням, оскільки з метою виявлення сумнівних дій клієнтів

банку проводиться ФМ, за результатами якого до банку можуть бути застосовані відповідні заходи впливу. Тому, було доведено, якісне впровадження міжнародного досвіду дасть змогу зменшити масштаби проведення таких операцій шляхом завчасного їх виявлення.

Проведено аналіз ступеня ризиковості участі банківського сектору у нелегальних схемах, в результаті якого було доведено, що сьогодні рівень зазначеного ризику оцінюється як високий. Більш того, тенденції, які спостерігаються на фінансовому ринку останніми роками, не показують позитивних змін. Підтвердженням цього може слугувати високий рівень ризику України відповідно до БІ та НОР, значна кількість поданих банками повідомлень щодо підозрілих фінансових операцій, перевищення готівкових операцій клієнтів банку над безготівковими, значні обсяги чистих іллегальних фінансових відтоків з України та їх збільшення протягом останніх років тощо.

Здійснений аналіз, на наш погляд, довів, що сьогодні в Україні передумов та обставин участі банків у незаконних схемах існує багато, а тому й підвищується рівень ризику УБуНС. Зважаючи на це, було визначено, що необхідним у сфері боротьби з УБуНС є наявність чітко визначеної методики вимірювання та оцінювання ступеня даного ризику. Тому, базуючись на вже існуючих методиках, було запропоновано розрахунок інтегрального показника, який дає можливість оцінити рівень ризику УБуНС, а також виявити наявні та потенційні перешкоди та проблеми банку у даній сфері.

Таким чином, узагальнюючи все вищенаведене, розуміємо, що будь-які нелегальні дії клієнтів банку неминуче провокують появу нових загроз та ризиків не тільки для конкретного банку, але й для всієї економіки. Тому, з метою запобігання негативних наслідків обов'язковими є спільні зусилля у сфері протидії УБуНС як зі сторони банків, так і зі сторони уповноважених державних та міжнародних органів, які в першу чергу сприятимуть підвищенню прибутковості банків і збільшенню обсягів фінансових ресурсів, покращенню ділової репутації банків, зростанню рівня фінансової стійкості банків і банківської системи загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Basel Institute on Governance : Basel AML Index. URL: <https://baselgovernance.org/basel-aml-index/media-and-downloads>
2. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849>
3. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/ EU (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843>
4. FATF (2012–2019), International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation, FATF, Paris, France. URL: www.fatf-gafi.org/recommendations.html
5. Ferwerda J., Kleemans E. R. Estimating Money Laundering Risks: An Application to Business Sectors in the Netherlands. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2019. Vol. 25. Issue 1. P. 45–62. URL: <https://doi.org/10.1007/s10610-018-9391-4>
6. Lebid O. V., Chmutova I. M., Zuieva O. V., Veits O. I. Risk Assessment of The Bank’s Involvement to Legalization of Questionable Income Considering the Influence of FinTech Innovations Implementation. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 2. С. 232–246. DOI: 10.21272/mmi.2018.2-19
7. Vnukova N. M., Andriichenko Zh. O., Hontar D. D. The Conceptual Framework for the Formation of a Risk-Based System for Combating Money

Laundering, Terrorist Financing, and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction. *Проблеми економіки*. 2018. № 4. С. 201-215.

8. Академія фінансового моніторингу. Схеми: Приклад руху грошових коштів по переведенню безготівкових коштів в готівку : URL: <https://finmonitoring.in.ua/sxemi-priklad-ruxu-groshovix-koshtiv-po-perevedennyu-bezgotivkovix-koshtiv-v-gotivku/>

9. Бабій Л. М. Відмивання «брудних» коштів: історія виникнення поняття, нормативне визначення, його сутність і суспільна небезпека. *Фінансовий моніторинг*. 2012. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=1251>

10. Баранов Р. О. Світова емпірика впровадження політики протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Вісник НАДУ*. Серія «Механізми державного управління». 2015. № 3. С. 33-39.

11. Бережний О. М., Дмитров С. О., Меренкова О. В., Медвідь Т. А., Ващенко О. М. Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в комерційному банку: монографія / за заг. ред. О.М. Бережного. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 114 с.

12. Білько Т. О. Міжнародний досвід боротьби з легалізацією коштів, здобутих злочинним шляхом. *Юридичний вісник*. Серія «Кримінальне право та кримінологія». 2010. № 2 (15). С. 62-65.

13. Воробйова І. Г. Систематизація інструментів управління ризиками фінансових інститутів у сфері відмивання грошей або фінансування тероризму та напрямки підвищення їх ефективності. *Фінансові дослідження*. 2013. С. 21.

14. Глущенко О. Мікро- та макрорівневі аспекти національної оцінки ризиків : антилегалізаційний контекст // Збірка матеріалів спільного міжнародного семінару ОБСЄ та Держфінмоніторингу на тему «Впровадження національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму як елементу державної політики детінізації економіки України». Київ, 2014. С. 41-66.

15. Глущенко О. О. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід : монографія / О. О. Глущенко, І. Б. Семеген; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. К. : УБС НБУ, 2014. 386 с.
16. Глущенко О. О., Семеген І. Б. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. Київ : УБС НБУ, 2014. 386 с.
17. Гриценко, Л. Л. Пріоритети розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / Л. Л. Гриценко, І. М. Боярко, Т. А. Васильєва та ін.; за заг. ред. Л. Л. Гриценко. Суми : СумДУ, 2021. 379 с.
18. Державна служба фінансового моніторингу України : URL: <https://fiu.gov.ua/>
19. Державна служба фінансового моніторингу України. Статистичні дані щодо отриманих Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції протягом I кварталу 2021 року : URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/2021/Ikv_2021ukr.pdf
20. Дмитров С. О., Медвідь Т. А. Новітня компонента в системі банківських ризиків. *Науковопрактичний журнал Вісник НБУ*. 2010. №4 (170). С. 11-14.
21. Долгий О. А., Мудряк Т. О., Долгий О. О. Міжнародний досвід і практика України в протидії відмиванню злочинних доходів: кримінально-правовий, оперативно-розшуковий та управлінські аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 165-169.
22. Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму (ЄАГ) : URL: <https://eurasiangroup.org/en>
23. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках : навч. посіб./ С. Б. Єгоричева. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 292 с.
24. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-Х. Дата оновлення: 27.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

25. Козлова Ю. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу: проблеми та перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. Серія «Адміністративне право і процес». 2019. № 12. С. 181-185.

26. Колдовський М. В. Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей банківського сектора в сучасних умовах глобалізації фінансових ринків. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2008. № 1 (4). С. 26–32.

27. Комітет експертів з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму (MONEYVAL) : URL: <https://www.coe.int/en/web/moneyval/home>

28. Кривонос Л. В. Міжнародний досвід державних механізмів запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=730>

29. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 25-26. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

30. Куриліна О. В. Діяльність міжнародних організацій у сфері запобігання розповсюдженню фінансових правопорушень – фундаменту тероризму. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. Серія «Проблеми системного підходу в економіці». 2017. № 1(57). С. 32-36.

31. Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей FATF (Financial Action Task Force) : URL: <https://www.fatf-gafi.org/>

32. Мордань Є. Ю., Бондаренко Є. К., Кальченко Я. І., Давиденко Ю. С. Банківські ризики легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: сутність, види та система управління. *Економіка та держава*. 2021. № 1. С. 115-123.

33. Мордань Є. Ю., Бухтіарова А. Г. Нелегальна взаємодія фінансових посередників: типові схеми. Податково-інвестиційний механізм протидії тіньовому виведенню капіталу : монографія / за заг. ред. докт. екон. наук, проф. І. М. Кобушка. Суми : Сумський державний університет, 2020. С. 121-136.

34. Мордань Є. Ю., Журавка О. С., Діденко К. В., Кравченко Я. І. Фінансова безпека банківської системи України: сутність та оцінка. *Бізнес Інформ*. 2021. №1. С. 243-251.

35. Мордань Є.Ю. Типові схеми участі фінансових посередників у легалізація доходів отриманих злочинним шляхом / Стійкий розвиток національної економіки: актуальні проблеми та механізми забезпечення: матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (27 квітня 2020 р.) / м-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. – С. 72-75.

36. Москаленко Н. В. Світовий досвід побудови системи запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія «Економіка та управління». 2020. № 2. С. 119-123.

37. Національний банк України. Ризик орієнтовний підхід в фінансовому моніторингу : URL: <http://surl.li/wrgr>.

38. Національний банк України. Секторальна оцінка ризиків відмивання коштів/фінансування тероризму у 2019 році : URL: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2019/10/2019_chern_nbu.pdf

39. Пономаренко В. С., Колодізев О. М., Лебідь О. В., Вейц О. І. Оцінювання системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банку. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Том 3. № 26. С. 17-28.

40. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. Дата оновлення: 14.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

41. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 №

1702-VII. Дата оновлення: 16.08.2020. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>

42. Про затвердження критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення : Наказ Міністерства фінансів України від 8 липня 2016 р. № 584. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16>

43. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу : Постанова Правління Національного банку України від 17.08.2012 № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12#Text>

44. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова Правління Національного банку України від 19.05.2020 № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20/conv#n129>

45. Про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму в 2019 року : Звіт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://finmonitoring.in.ua/NRA2019.pdf>.

46. Про протидію легалізації («відмиванню») доходів, отриманих незаконним шляхом : Постанова Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 08.12.1998 № 12-8. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901856751>

47. Ретроспективний аналіз даних щодо обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент за 2010-2019 рр. / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/retrospektivniy-analiz-danihschodo-obsyagiv-pryamih-inozemnih-investitsiy-v-yakihkintsevimi-kontrolyuyuchim-investorom-ye-rezident-roundtripping-za-2010r---2017r>.

48. Річний звіт Національного банку України за 2019 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2020.pdf?v=4
49. Смагло О. В. Оцінка ризику легалізації злочинних доходів суб'єктів первинного фінансового моніторингу. *Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 4(74). С. 201-212.
50. Уткіна О. В. Система управління банківськими ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. 219 с.
51. Фінансовий клуб. Нацбанк розкрив 7 основних схем відмивання грошей банками : URL: <https://finclub.net/ua/analytics/natsbank-rozkryv-7-osnovnykh-skhem-vidmyvannia-hroshei-bankamy.html>
52. Фінансовий моніторинг: управління ризиками відмивання грошей в банках / П. В. Ревенков, А. Б. Дудка, А. Н. Воронін, М. В. Каратаєв. М. : КНОРУС : ЦИПСИР, 2012. 140 с.
53. Худокормова М.І. Управління ризиками легалізації злочинних доходів як новітня вимога світової спільноти. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6. С. 226-232.
54. Чмутова І. М., Ткачова Є. О. Фінансова стійкість банку як індикатор ризику відмивання коштів та фінансування тероризму. *Економіка і суспільство*. 2018. № 14. С. 867-875. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/125.pdf
55. Шаманіна Є.І. Протидія легалізації незаконних доходів в банківської системи російської федерації: досвід та шляхи розвитку : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності: 08.00.10 – фінанси, грошовий обіг і кредит. М : ДВНЗ «Державний університет управління», 2014. 221 с.